

Hrvoje Turković

Zvuk na filmu - pojmovnik

UVODNA NAPOMENA. Ovdje su obrađeni samo oni pojmovi koji su recepcijsko-analitički važni: tj. oni pojmovi koji se uobličuju kad analitički govorimo o slušnom doživljaju filma. Nisu zato obuhvaćeni mnogi tehnološki pojmovi i nazivi koji nemaju izravnu vezu s doživljajnim svijetom filmskih djela.

Prirodno, pojmovnu su analitičnost prvo razvili sami izrađivači filma, jer su, produbljujući svoje razumijevanje o važnim razlikama u doživljaju i imenujući ih, bolje nadzirali i vlastite postupke u postizanju željenih doživljanih nijansi. Zato su prvi i najrazgranatiji nazivi za pojmove zvuka i nastali kao dio proizvodnog žargona, tj. jezika kojim su se međusobno sporazumijevali izrađivači filma. Ali, pojačana tumačilačka analitičnost nedavne teorije učinila je važnim i pojmovne razlike koje nisu imenovane u proizvodnom žargonu, pa se ubrzano stvaraju novi termini da iskažu te pojmove. Ovdje se je oslanjalo na rad obiju strana.

U izboru riječi i riječnih sklopova rukovodio sam se postojećom upotrebom gdje mi je bila poznata, ali sam u tome davao izbornu prednost onom nazivu koji mi se činio boljim. Ponekad sam i sam tvorio nazive za pojmove koji nemaju naziv ili imaju neprilagođen naziv iz tuđeg jezika. Taj izbor i tvorbe čitatelj neka shvati tek kao terminološki prijedlog, a ne kao propis za obvezatnu upotrebu. Gdje sam znao, u zagradama sam dao sinonimne nazive, i već postojeće i novostvorene, tako da čitatelj može i njih izabrati ako mu više odgovaraju. Pred riječi koje su odveć obilježene kao "zanatski žargon", tj. koji se i u strukovnim krugovima a i izvan njih osjećaju kao stilistički otklon od govornog standarda, stavio sam kraticu žarg., slijedeći u tome Rječnik hrvatskog jezika Vladimira Anića (Novi Liber, Zagreb, 1994).

Uz većinu hrvatskih termina nastojao sam dati, u zagradi, i engleski (najpribližniji) naziv. Kratica engl. ispred riječi naznačuje da je naredna riječ približna anglosaksonska istoznačnica hrvatskom terminu. Mora se pritom imati na umu da ni u anglosaksonskim stručnim krugovima terminologija nije ustaljena, niti se nazivi jednoznačno upotrebljavaju, pa tu može doći do nepotpune, pa i - sa stajališta neke lokalne prakse - neprikladne, istoznačnosti. Neki višeznačni engleski termini javljaju se ponavljano uz različite hrvatske nazive - zato jer su po srijedi različita značenja istog termina. Tamo gdje uz hrvatsku riječ nema engleske istoznačnice ne znači da je uopće nema u engleskom jeziku, nego uglavnom samo to da ja za nju nisam znao. Koje sam anglosaksonske i naše izvore koristio pri izboru i upotrebi termina, čitatelj može naći na kraju pojmovnika, u Bibliografiji.

Pojmovi su obrađeni klasifikacijski, po značenjskim grupama, a ne abecedno, po nazivima. Zato evo abecednog spiska izdvojeno određenih naziva/pojmova (premda ih se ukupno spominje više):

OBRAĐENI POJMOVI (dani abecednim redom): ambijentalna glazba, ambijentalna tišina, ambijentalni šum, ambijentalni zvuk, asinkroni zvuk, čisti zvuk, dodan govor, filmski zvuk, glavni šumovi, glazba, govor, imitativni zvuk, izvor zvuka, izvorni zvuk, istodobnice, klapa, kraj zvuka, nagli zvučni prijelaz, naravni zvuk, neprizorna tišina, neprizorni šumovi, neprizorni zvuk, nijemi film, opće zvučanje, ozvučavanje,

pipser, početak zvuka, pojačavanje zvuka, pojedinačni zvuk, popratna glazba, potpuna tišina, prekid zvuka, prevlačenje zvuka, prisutan zvuk, prizorna glazba, prizorna tišina, prizorni govor, prizorni šum, prizorni zvuk, puni zvuk, sinkron zvuk, sinkrone točke, sintetizirani zvuk, slušni prizor, stiliziran zvuk, stišavanje zvuka, šum, tempiranje zvuka, tišina, umjetni zvuk, utišavanje-izvlačenje zvuka, vezivanje zvuka, završetak zvuka, zvučna okolica, zvučna promjena, zvučna slika, zvučna rupa, zvučni film, zvučni naglasak, zvučni prijelaz, zvučni prostor, zvučni skok, zvučno pretapanje, zvuk izvan kadra, zvuk u kadru, zvukovna podloga, zvukovno povezivanje, žagor.

I. Okvirni pojmovi

** Povijesno, a i po stalnoj mogućnosti, film, s obzirom na zvuk, obuhvaća: **zvučni i nijemi film.***

zvučni film (engl. *sound pictures*) - film koji funkcionalno uključuje u se i zvuk

nijemi film (engl. *silent film*) - film u koji nije uključen zvuk

DODATNO OBJAŠNJENJE Pod nijemim filmom se izvorno pomišljalo na film bez govora (negovorni film) ali uz moguću i obično prisutnu glazbenu kinoprtnju. Kako ta prtnja nije bila fizički vezana uz dani film, ona je mogla izostajati ili biti posve različita od projekcije do projekcije, ovisno o kinu, priredbi i sviraču, odnosno orkestru. Zato je pojam nijemog filma podrazumijevao i film bez obvezatna zvuka, dakle i bez glazbene prtnje. Po uvođenju zvučnog filma, pojam nijemi film počeo je značiti samo ovo potonje - film koji ne uključuje u se, niti veže uza se ikakav zvuk; ni glazbu, ni govor, ni šum.

** S obzirom na opći odnos koji zvuk može imati prema filmskome djelu, razlikuje se: filmski i nefilmski zvuk.*

filmski zvuk (engl. *sound, movie sound*) - svaki čujni zvuk koji je funkcionalno vezan uz filmsko djelo (film).

DODATNO OBJAŠNJENJE. Filmski zvukovi usko su vezani uz protok filma i dijelom su ustrojstva filmskog djela. U pravilu, zvučni i slikovni zapis nalazi se na istoj vrpici (filmskoj, magnetnoj) ili nosaču (ploči, disku). Zato postoji mogućnost potpuno usklađena i potanje funkcionalno povezana odvijanja slikovnog i zvukovnog zapisa. Ponekad se slika i zvuk ne nalaze na istom nosaču; pri klasičnoj filmskoj montaži slika se nalazi na jednoj a zvuk na posebnim vrpčama (žarg. perfo vrpce, ili perfo; odnosno općenitije tonska vrpca, engl. *sound-track*), premda se na montažnom stolu vrte zajedno. I film se može projicirati s dvije vrpce paralelne - vrpcom slike i vrpcom zvuka (žarg. *cvajband*). U ovim se slučajevima može čuvati potpuna usaglašenost i funkcionalna povezanost između slike i zvuka. U amaterizmu se svojedobno film puštalo s projektora a zvuk s magnetofona u približnom sinkronitetu. U nijemom filmu ponekad se uz film puštao zvuk s gramofona ili uz živu govornu i pjevnu sinkronizaciju iza platna - ali tek s približnim sinkronitetom.

U kinu svirana glazba (v. popratna kinoglazba) uz nijemi film postizala je tek približan sinkronitet s naracijom. Ali sve su to bili zvukovi funkcionalno povezani uz filmsko djelo, pa se mogu smatrati filmskim zvukom.

** Kako su, povijesno, filmskim zvukom bili i zvukovi koji nisu bili vezani uz filmsku vrpca nego su se proizvodili u kinu u kojem se projicirala filmska vrpca, među tim zvukovima razlikovalo se: prateću kinoglazbu i kinokomentare.*

prateća kinoglazba (engl. *incidental music*) - glazba koju glazbenik pojedinac, skupina glazbenika ili orkestar izvodi u dvorani kina uz pojedinačnu projekciju filma i za nju

kinokomentar - prigodni komentar filma pri njegovoj projekciji u danome kinu

DODATNO OBJAŠNJENJE: Komentare - dodatna objašnjenja o filmu i o prizorima filma isprva su davali operateri pri predstavama nijemog filma. U Japanu su takvi komentatori postali zasebnom strukom obvezatnih pratitelja projekcije filma. Proširenjem filmskih projekcija i filmova u razdoblju razvijenog nijemog filma, komentiranje se je smanjilo, a komentar su preuzeli međunaslovi (žarg. međutitlovi) u filmu. Uvođenje zvučnog filma učinilo je kinokomentar nepotrebnim, tek se ponekad javlja - najčešće tek uvodno - uz posebne projekcije (npr. u kinotekama; kino-klubovima ili u sklopu nastavnih projekcija, gdje se kinokomentar čuva kao sustavna mogućnost; npr. uz element-film).

nefilmski zvuk (također: **afilmski zvuk**) - zvukovi koji se javljaju uz projekciju filma a nisu funkcionalnim dijelom filmskog djela, odnosno prikazivanja filma - nisu filmskim zvukom

DODATNO OBJAŠNJENJE. Nefilmskom je kinoglazba koja dočekuje gledatelje u kinu a nije dijelom tonske vrpce; nefilmskim su šumovi koje proizvode gledaoci u kinu, ventilacija, projektor, a i zvučne smetnje koje može proizvoditi oštećena kopija filma, pokvaren zvučnik kina i sl. Popratna kinoglazba (v.) nije "nefilmskom" nego filmskom.

** Među nefilmskim zvukovima koji ipak imaju standardnu ulogu vezanu uz filmsku priredbu jest: kinoglazba.*

kinoglazba - glazba koja u kinu dočekuje i ispraća gledatelje, dio rituala kinopredstave

DODATNO OBJAŠNJENJE. Kinoglazba u pravilu je funkcionalno vezana uz ritual kinopredstave u danome kinu, a ne uz samo filmsko djelo, zato se drži nefilmskom i razlikuje od prateće kinoglazbe. Kinopredstava se u načelu sastoji ne samo od filma nego i od popratnih projekcija uz film (reklama, žurnala, tzv. predigra i međuigra u pauzama - dok se svojedobno mijenjala filmska vrpca), a i od rituala ulaženja, smještanja i izlaženja publike. Kako je taj ritual važan u pripremanju gledatelja za filmski doživljaj - to tu funkciju ima i kinoglazba, i po tome je - posredno, preko rituala - vezana i uz film.

II. Opći strukturni pojmovi

* U opće strukturne pojmove ulaze oni opći muzikološki pojmovi koji su od osobite važnosti pri analitičkom govoru o filmskome zvuku.

izvor zvuka (engl. *sound source*) - pojava koja proizvodi zvuk, a lokalizirana je u prostoru, odnosno pojava iz koje ishode vibracije koje zamjećujemo kao zvuk

DODATNO OBJAŠNJENJE. Izvori zvuka mogu biti postojani (stalni šum slapa), mogu biti povremeni (šum vjetra), mogu biti nagli (udarac vratiju, prasak eksplozije). Svi su oni izvorom vibracija koje se valno šire, pa im možemo ustanoviti središte (izvor) po udaru valne fronte na sluh, a identitet po naravi vibracija.

slušni prizor (engl. *auditory space*)- prizor koji se dosiže sluhom, za razliku od vizualnog prizora (engl. *visual field*) koji se dohvaća vidom.

DODATNO OBJAŠNJENJE. Slušni i vizualni prizor se preklapaju i gdje se preklapaju tamo su tvore jedinstven perceptivni prizor, uzajamno se određujući (npr. slušni podaci karakteriziraju ambijent isto kao i vizualni podaci). Ali, slušni prizor ima drugačije granice od vizualnog prizora: granice vizualnog prizora ne moraju biti i granice zvukovnog prizora (i iza zida koji nam priječi pogled čuje se zvuk što je dijelom prizora u kojem se promatrački nalazimo), kao što i granice zvuka ne moraju biti granice vida (automobil u daljini vidimo iako ga ne čujemo).

zvučni prostor (također: **zvučna perspektiva**; engl. *sound space*; *sound perspective*) - takav raspored i širenje različitih prizornih zvukova što nam dočarava prostorni smještaj i razmještaj pojava u prizoru - njihovu "perspektivu" u odnosu na točku promatranja

DODATNO OBJAŠNJENJE. Zvukovni prostor izvodimo iz različitih dimenzija zvuka: različite njihove jačine, različite visine, načina na koje se pojedini zvukovi miješaju (interferiraju), vrste suzvučja pojedinih zvukova, različite boje, različit način na koji se pojedini zvukovi reflektiraju od zaslona (predmeta) u ambijentu, razliku u dosizanju dva uha (stereofonija) i dr. Budući da zvukove proizvode promjene, zvukovni je prostor pretežno dinamičan. Zvukovni prostor pothranjuje identifikaciju prizora i olakšava nadzor nad zbivanjima u prostoru prizora i pri promjeni promatranja na montažnom prijelazu.

pojedinačni zvuk - prepoznatljiv zvuk jedinstvena izvora

zvučna okolica - svi zvukovi što okružuju pojedinačan zvuk i koji utječu na njegovo shvaćanje

zvučna slika - ukupnost razlučivih, prepoznatljivih pojedinačnih zvukova i njihovih izvora

DODATNO OBJAŠNJENJE. U filmsku zvučnu sliku ulaze ne samo prizorni nego i neprizorni zvukovi što ih jasno razlučujemo dok pratimo film.

opće zvučanje - ukupnost svih zvukova, ne samo pojedinačnih zvukova već i općeg šuma

III. Identitet zvuka

* Filmski zvuk obuhvaća tri zvukovne podvrste: šum, govor i glazbu.

šum (engl. *sound effect*) - svi zvukovi osim ljudskog govora i glazbe (tj. gotovo svi neartikulacijski zvukovi).

DODATNO OBJAŠNJENJE. U šumove ulaze zvukovi koje proizvode prirodna zbivanja, rad ljudskih naprava (s izuzetkom glazbala pri svirci), kretanje živih bića i zvučne promjene u njima. U šumove ulazi i glasanje životinja (ono može biti artikulirano - ptičja pjesma - ali se svejedno u filmu imenuje šumom), a i neartikulacijsko glasanje ljudi (krikovi, stenjanje, kašljanje i sl.). Ponekad se šumom drži svaki zvuk koji je u pozadini pažnje te se ne opaža pojedinačno.

govor (engl. *dialogue, narration/voice-over*) - artikulirano razmjensko (komunikacijsko) glasanje ljudi.

DODATNO OBJAŠNJENJE. Pod govorom se podrazumijeva isto što i u lingvistici. Govor mogu generirati i naprave - računala, primjerice. Govor može biti i zapisan - na gramofonskoj ploči, magnetofonskoj vrpci i drugim nosačima zvuka, pa i naprave reproduciranja mogu biti izvorom govora (gramofon, magnetofon, radio, televizor). U engleskom jeziku nema terminologiziranog rodnog pojma koji bi obuhvaćao sve podvrste govora, već se posebno imenuje govorna razmjena likova u filmskom prizoru (*dialogue*) ili govornje lika samog sa sobom (*monologue*), a posebno se imenuje izvanprizorni govor (*narration, voice-over*). Kad se govori o zvučnoj strukturi govora tek se tada upotrebljava termin *speech* (primjerice, *speech breakdown* - ustanovljavanje podudaranja pojedinog glasa ili sloga s animacijom slike u crtanom filmu).

glazba (engl. *music*) - pretežno umjetno proizvedeni i posebno uobličeni zvukovi osobito tradicijski uređeni kako bi planski vodili širi doživljaj slušača.

DODATNO OBJAŠNJENJE. Zvukovi glazbe se proizvode ili posebno uobličeni ljudskim glasom - pjevanje (engl. *singing*), ili zvučanjem posebno priređenih glazbenih naprava (muzičkih instrumenata) - sviranje, svirka (engl. *musical instruments - /music/ playing*, ili naprosto - *music*, u užem značenju). Glazba je, po tome, doživljajno uređen ishod pjevanja i/ili sviranja. Iznimno, u konkretnoj glazbi, ne koriste se umjetni zvukovi nego šumovi, premda se i njih najčešće posebno priređuje i uobličava pri uklapanju u glazbeni poredak.

** Po svom ustrojstvu, filmski zvukovi mogu biti: naravni i stilizirani.*

naravni zvuk, prirodni zvuk (engl. *natural sound*) - svaki zvuk (šum, govor, glazba) koji zvuči na uobičajen način, na način na koji smo navikli da se ustaljeno pojavljuje

stilizirani zvuk (također: žarg. zvučni efekt; engl.) - zvuk koji se opaža kao neuobičajen u ponečemu, izobličen po nekoj značajki

DODATNO OBJAŠNJENJE. Stilizirati se može zvuk po bilo kojoj građevnoj dimenziji zvuka: po jačini, po boji, po visini, po modulaciji, po trajanju i dr. Stilizirani zvuk se može dobiti izobličenjem zatečenog, izvornog zvuka, potom elektronskim (žarg.) sintetiziranjem zvuka, imitativnom sinkronizacijom (oponašanjem zvuka) i dr.

** Po svome porijeklu, filmski zvukovi mogu biti: izvorni zvukovi i umjetni zvukovi.*

izvorni zvuk (engl. *indigenous sound*) - svaki zvuk koji ima porijeklo u snimanome prizoru i koji zadovoljava uvjete prizorne naravnosti, prirodnosti (prikladnosti prikazanu prizoru)

DODATNO OBJAŠNJENJE. Izvornim zvukom se obično smatra onaj koji je zabilježen u prizoru pri samome snimanju scene i takav ostao u filmu. Ali, izvornim se može držati i arhivski zvuk (engl. *sound effect*, tj. zvuk koji je pohranjen u arhivi zvuka) ako je naravan i ako pristaje prizoru u konačnom filmu.

umjetni zvuk (engl. *artificial sound*) - svaki zvuk koji je proizveden umjetnim putem i koji odaje takvo porijeklo (tj. u ponečemu je stiliziran).

** Umjetni zvuk, po svom nastanku, može biti: sintetiziran ili imitativan.*

sintetizirani zvuk - zvuk (šum, govor, glazba) koji nastaje elektronskom (i/ili) računalnom "sintezom", tj. obradom

imitativni zvuk (također: žarg. **majmunski zvuk**) - onaj zvuk (šum, govor, glazba) koji nastaje bilo čovjekovom glasovnom imitacijom, bilo upotrebom "neadekvatnih" izvora šuma (pri čemu se čuva dojam neadekvatnog izvora zvuka)

DODATNO OBJAŠNJENJE. Imitativne zvukove - i šumove i glasove i glazbene instrumente i pjevanje - proizvode posebni imitatori šuma koji su se u tome posebno izvještali. Oni zvukove mogu oponašati svojim glasom (imitatori glasom), a mogu ih oponašati koristeći različite predmete koji ne odgovaraju onima koji proizvode šum (npr. zvuk padanja kiše oponašaju šuškanjem celofana, zavijanje vjetra vibracijama pile i dr.). Kod imitativnih zvukova važno je da im se prepozna umjetno porijeklo (tj. da su stilizirani u ponečemu); ako im se umjetno porijeklo ne može raspoznati, tada ih se može držati izvornim zvukom, bez obzira što su nastali umjetnim putem.

** Po svom odnosu prema zvukovnom kontekstu, filmski zvukovi mogu biti: čisti ili puni.*

čisti zvuk (žarg.) (također: žarg. **prazni zvuk**) - onaj zvuk koji se javlja bez uplitanja ambijentalog zvuka i ambijentalne tišine, bez suzvučja

DODATNO OBJAŠNJENJE. Čisti zvukovi se postižu pažljivom zvukovnom izolacijom proizvodnje i registracije zvuka od okolnih zvukova i od moguće refleksije zvuka, kao i dodatnim "pročišćavanjem" akustičkog ustrojstva zvuka. Kako su čisti zvukovi rijetki u prirodi, oni se uglavnom drže stiliziranima, doimaju se "praznima", i čistoća je, odnosno "praznina", zvuka zato jednim od indikatora neprizornosti nekog zvuka (neprizoran zvuk) ili njegove stiliziranosti ("nadnaravnosti"). Međutim, čisti se zvukovi mogu naknadno povezati s odvojenom proizvedenim okolnim zvukovima te tako obraditi da ostavlja nadziran dojam punoga zvuka; što je česta svrha snimanja čistog zvuka.

puni zvuk (engl. *presence*) - to je onaj zvuk koji zadržava svoja suzvučja i pod utjecajem je ambijentalnog zvuka (v.)

DODATNO OBJAŠNJENJE. Puni zvuk - budući da u sebi nosi tragove zvukovne okoline kakva je onog trenutka u kojemu se čuje - doživljava se kao prizorno smješten, prisutan zvuk, kao utjelovljenje opće ambijentalne atmosfere.

IV. Status filmskoga zvuka

** Prema statusu izvora zvuka, zvukovi se mogu podijeliti na prizorne i neprizorne.*

prizorni zvuk (engl. *indigenous sound; diegetic sound*)- zvuk čiji je izvor u prikazanim filmskim prizorima.

neprizorni zvuk (engl. *commentative sound, nondiegetic sound, sound-over*) - zvuk koji nema izvora u prizorima filma, već se osjeća dodanim prizoru.

DODATNO OBJAŠNJENJE. Prizorno-neprizorni status zvuka može se mijenjati dok još zvuk traje. Govor lika u prizoru, ili šum prizora može se pretvoriti u neprizorni zvuk, npr., prevlačenjem zvuka preko montažnog prijelaza na novu scenu. I obratno, u prizoru se najzad može identificirati nosioca govora, govora kojeg smo dotad doživljavali kao neprizornog, kao naraciju. Ponekad može biti nejasno kakav je status čujnog zvuka, jer su indikacije prizornosti i neprizornosti zvuka slabe.

** Prizorni zvuk obuhvaća: prizorne šumove, prizornu glazbu i prizorni govor.*

prizorni šum (engl. *ambient sound; enviromental sound; ambience; sound effects*) - svaki šum koji ima izvor u prikazanim ili podrazumijevanim prizornim zbivanjima.

DODATNO OBJAŠNJENJE. U prizorne šumove ulazi svi šumovi zatečeni u promatranu prizoru i obilježeni općom zvučnošću ambijenta.

prizorna glazba (engl. *source music; diegetic music*) - glazba koja ima izvor u prikazanim prizorima

DODATNO OBJAŠNJENJE. Prizornu glazbu mogu proizvoditi likovi i skupine likova koji pjevaju ili sviraju, naprave koje reproduciraju glazbu (gramofoni, radio, televizija...) a nalaze se u prizoru i sl.

prizorni govor (engl. *dialog*) - govor ljudi koji su dijelom prikazanog prizora

DODATNO OBJAŠNJENJE. U prizorni govor ulazi razgovor među likovima filma i svaki govor nekog lika u igranom filmu. Ali i u dokumentarcima, obrazovnim filmovima, filmskim i televizijskim novostima, prizornim se drži govor i izjava intervjuirane ili anketirane osobe, govor reportera u mikrofon a pred kamerama, pa i govor voditelja TV dnevnika ako ga gledamo kako govori, kao i diskusije u studiju koje pratimo na televiziji. U prizorni govor spada i onaj govor koji reproduciraju zvukovne naprave u prizoru: gramofoni, magnetofoni, razglasi, radio, televizija, odnosno svaki govor koji zvukovno pripada danome ambijentu bez obzira da li mu se daje utvrditi izvor.

* *Prizorni šumovi obuhvaćaju: glavne šumove, ambijentalni šum i ambijentalnu tišinu.*

glavni šumovi - pojedinačni šumovi vezani uz zbivanje u središtu pažnje.

DODATNO OBJAŠNJENJE. Glavni šumovi se izdvojeno opažaju. Obično ih se pripisuje proizvođaču zvuka (drži ih se atributom proizvođača zvuka): to su, primjerice, šumovi hoda, kretanja ljudi, šum automobila koji pratimo, krik čovjeka čiju agoniju gledamo ili o njoj znamo, pucanj pištolja, lupa kotača, pjev i otresanje perja ptice koju promatramo i t. sl.

ambijentalni zvuk (također: žarg. **tonska atmosfera**, žarg. **akustička atmosfera**; engl. *background noise*) - individualno odvojivi i tipski prepoznatljivi zvukovi koji pojedinačno i/ili u kombinaciji karakteriziraju dani ambijent a nije im izvor u središnjim zbivanjima, niti utječu na središnje zbivanje (žarg. ne igraju).

DODATNO OBJAŠNJENJE. U ambijentalni zvuk ulaze prizorni šumovi (ambijentalni šumovi), ali i prizorni govor (ambijentalni govor, žagor) i glazba (ambijentalna glazba) ako su slabo razbirljivi i ako nisu povezani sa središnjim zbivanjem u prizoru. Zato, premda je identifikacijski status tih zvukova gotovo status šuma, ipak se teži o njima govoriti općenitije kao o ambijentalnom zvuku (jer se time upućuje na širi obuhvat od obuhvata pojma šuma).

* *Ambijentalni zvuk može biti sastavljen od: ambijentalnih šumova, žagora i ambijentalne glazbe.*

ambijentalni šumovi (engl. *background noise*) - jesu razlučivi šumovi koji karakteriziraju dani prizorni ambijent (npr. seoski ambijent - lavež pasa, zvono crkve, zvukovi kočije, kokodakanje; gradski ambijent: šum automobila, zvuk kočnica, zvoncanje tramvaja i dr., itd.)

žagor (također: **žamor**) - istodobni razgovor više ljudi sa slabom ili nikakvom razlučnošću sastavnih govora

DODATNO OBJAŠNJENJE. U žagor se mogu svrstati i pojedinačne replike koje čujemo u fragmentu, usput, ali se prigodno ne čine važne, već tek dijelom opće atmosfere: npr. dovikivanje djece u parku, majka koja zove dijete, neki glasniji pozdrav na ulici i sl.). Proizvođenje žagora pri simanju filma zove se žarg. žamorenje, a ljudi koji to rade žarg. žamoranti.

ambijentalna glazba (engl. *source music*) - glazba koja se zatiče u prikazanu ambijentu ali služi ponajprije kao indikator danog ambijenta i njegove karakteristične atmosfere (primjerice, zvukovi glazbala i melodijskih fragmenata kao indikator da je u blizini glazbena škola; svirka automata u gostionici kao dio gostioničke atmosfere; melodija koja prati vozilo sladoledara na plaži i sl.).

ambijentalna tišina (također: **opći šum**; engl. *ambient noise*) - opći šum u ambijentu, tj. nerazlučivo stopljeni svi šumovi u ambijentu, odnosno sva suzvučja u danome ambijentu.

DODATNO OBJAŠNJENJE. Ambijentalna tišina uglavnom je ispod praga pažnje, njoj iznimno teško obraćamo pažnju i nemoguće je da u njoj razlučujemo sastavne

zvukove. Međutim, njen izostanak stvara osjećaj zvučne "praznine", a prizoru neprikladna ambijentalna tišina stvara osjećaj atmosfere neobičnosti danog prizora.

* *Prizorni zvuk se, prema smještaju izvora zvuka u prizoru, dijeli se na: zvuk u kadru i zvuk izvan kadra.*

DODATNO OBJAŠNJENJE. Viđenje može biti odvojeno od čujenja (dok gledamo čujemo i ono što ne gledamo; čuti možemo i ono što ne vidimo). Granica vidnog polja na filmu - izrez kadra - dijeli ne samo vizuelni već i zvučni prostor na dva područja: manje polje, u kojemu vizualno nadziremo proizvođača - izvor - zvuka, i šire okolno polje u kojemu su proizvođači - izvor - zvuka izvan vizualnog nadzora.

zvuk u kadru (također: **unutarnji zvuk**; **vidnonadzorni zvuk**; engl. *indigenous sound*; *source music*) - zvuk koji ima izvor u vidnome polju (tj. u dijelu prizora unutar izreza kadra)

zvuk izvan kadra (također: **vanjski zvuk**, žarg. **OFF**, žarg. **OFF zvuk**; engl. *asynchronous sound*; *offscreen sound*) - zvuk koji ima izvor u dijelu prizora koji je trenutačno izvan vidnog polja

* *Zvuk u kadru, prema tempiranju zvuka i kretanja koje ga proizvodi, može biti: sinkron i asinkron.*

sinkron zvuk (engl. *synchronous sound*, *sync sound*) - zvuk u kadru koji je posve usklađen s vidljivim kretanjama što ga proizvode.

asinkron zvuk (engl. *nonsynchronous sound*) - zvuk u kadru koji nije posve usklađen s vidljivim kretanjama što ga proizvode (nešto kasni ili se ranije javlja)

DODATNO OBJAŠNJENJE. Prizornu pripadnost zvuka razabire se tipično po slijedećim karakteristikama:

1. Vidimo izvor zvuka i zvuk je sinkron, ili, ako je asinkron, onda je podudaran s kretanjem koje ga vjerojatno proizvode, pa se još uvijek drži prizorno vezanim.
 2. Ako i ne vidimo izvor zvuka, na njegovu pojavu reagiraju bića u prizoru, pa tako upozoravaju da je zvuk pripada prizornom svijetu u kojemu se nalaze.
 3. Kako se mijenja točka promatranja tako se srazmjerno udaljenosti mijenja i intenzitet zvuka, srazmjerno se mijenja međutjecaj različitih zvukova, tj. zvučkovna konstelacija; drugim riječima - promjene u zvuku koordinirane su s promjenama promatračkog položaja u prizoru.
 4. Svi su pojedinačno razaberivi zvukovi uglavnom "nečisti", tj. nekako pomiješani s drugima. Ako ti drugi zvukovi imaju prizoran karakter, onda i tematizirani zvuk ima prizorni karakter.
- Itd.

* *Neprizorni zvuk obuhvaća: neprizorne šumove, popratnu glazbu, dodan govor*

neprizorni šumovi - šumovi koji nemaju izvora u prizorima filma već se osjećaju dodanima

DODATNO OBJAŠNJENJE. Neprizorne šumove može, primjerice, tvoriti zvuk sirene koji ide preko kadrova prizora u kojima nema sirene; ili krik koji se prevlači preko prizora u kojima nema čovjeka koji kriči, i sl.

popratna glazba (također: **neprizorna glazba, dodana glazba, nanešena glazba**; engl. *background music, functional music, nondiegetic music* etc.) - glazba koja nema izvora u prizorima filma, već se osjeća dodanom

dodan govor (također: **naracija, komentar, neprizorni govor, nanešeni govor, prekrivački govor**, žarg. **OFF**; engl. *narration, voice-over/VO*)- govor koji ne izgovara niti jedan lik u prizoru, već je dodan filmu da ga govorno prati ili tumači.

DODATNO OBJAŠNJENJE. Postoje tipični načini na koje se prepoznaje i signalizira da je neki zvuk nepripadan prizoru, odnosno da je dodan, nanešen.

1. Ništa ga u dijelu prizora u vidnome polju ne proizvodi, niti ga išta u danome tipu prizora može proizvesti (recimo ako usred morske pučine, na kojoj kružni okret pogleda nije otkrio nikakvog broda niti išta od čovjeka a kamoli da je otkrio prisutnost simfonijskog orkestra ili kakve zvučne naprave - magnetofon, gramofon ili slično - ako, dakle, ipak čujemo orkestralnu izvedbu, onda je to vrlo pouzdan signal da je po srijedi izvanprizorni zvuk.

2. Nitko se od živih bića - ljudi, životinja - u prizoru ne osvrće na zvuk (šum, glazbu, govor), niti zvuk ostavlja kakve fizičke posljedice na prizorne objekte (primjerice, od visokog C ne pucaju stakla u prizoru). To je jaki znak da zvuk i proizvođači zvuka nisu sudionikom i čimbenikom prizora.

3. Zvuk je za trajanja kadra, scene ili sekvence stalno istog intenziteta, bez obzira kako se promatrački krećemo po prizoru (bez obzira na panorame, vožnje unutar kadra, bez obzira na promjene točke promatranja uzrokovane montažnim prijelazom, odnosno bez obzira na promjenu prizora na međuscenskim, odnosno međusekvencijalnim prijelazima). Time se signalizira njegova nepripadnost prizornim promjenama, odnosno njegova nevezanost uz točku promatranja prizora, odnosno prizora.

4. Zvuk je za cijelo svoje trajanje u kadru, sceni ili sekvenci jednako čiste i dobre zvučnosti, neometan promjenjivim suzvučjima i drugim, promjenjivim, zvukovima (ambijentalnim šumovima, konkurentnim govorom, glazbom). Time se signalizira njegovo umjetno, izvanprizorno porijeklo, odnosno posve drugačiji ambijent nastanka (studijsko snimanje) od ambijenata praćenih prizora uz koje je dodan taj zvuk.

I drugo.

V. Temporalna strana filmskoga zvuka

UVODNO OBJAŠNJENJE. Zvuk ima, kao neotuđivo svojstvo, vremensku protežnost: zvuk ne može biti "zamrznut" kako to može biti vizualni podatak na filmskoj slici (zamrznuti kadar), ili na bilo kojoj slici (fotografiji, slikariji, crtežu).

* *S obzirom na prisutnost/odsutnost, u filmu razlikujemo prisutan zvuk i tišinu.*

DODATNO OBJAŠNJENJE. Zvučni film podrazumijeva zvučnu dimenziju kao obvezatnu sastavnicu. U tom smislu i tišina je vrsta filmskog zvuka, samo, uvjetno kažimo, "nulta vrsta". Odsutnost zvuka, naime, jest zvukovna činjenica u zvučnom filmu. Tišina tu nije "medijska" oznaka (kako je to odrenica "nijemi" u sklopu nijemi film), nego tek "sintaktička", unutarizlagačka (intradiskurzna).

prisutan zvuk (također: **zvučanje**) - čini svako zvučanje funkcionalno uključeno u filmsko djelo ili priključeno njemu

tišina (engl. *silence*) - odsutnost zvuka

* *Tišina može biti dvojaka: prizorna tišina, neprizorna tišina i potpuna tišina.*

prizorna tišina (engl. *diegetic silence*) - tišina u prizoru; odsutnost ambijentalnih zvukova uz prisutnost ambijentalne tišine

DODATNO OBJAŠNJENJE. Prizorna tišina podrazumijeva odsutnost glavnih i ambijentalnih zvukova ali i obvezatnu prisutnost ambijentalne tišine, tj. općeg šuma što obilježava dani ambijent. Odsutnost i ambijentalne tišine indikacija je potpune (nadprizorne, engl. *non-diegetic*) tišine a ne samo prizorne. Ako prizor prati popratna glazba, tada činjenicu da ne čujemo prizorne zvukove ne tumačimo kao tišinu: uobičajeno je da se povremeno neprizorno utišaju prizorni zvukovi onda kad naglašenije nastupa popratna glazba i to nije ukazivatelj prizorne tišine nego samo preusmjeravanja pažnje sa samog prizora na tematiziran doživljajni pristup prizoru.

neprizorna tišina (engl. *nondiegetic silence*) - naglašeno izostajanje bilo kakvog neprizornog zvuka (komentara ili naracije, popratne glazbe, neprizornog šuma) u kontekstu gdje je bio stalno prisutan i gdje se očekuje da će biti postojano prisutan

DODATNO OBJAŠNJENJE. Neprizorna tišina može postojati samo kao prigodna pojava u zvučnom filmu. Ako film nema nikakvih neprizornih zvukova tada ne može biti niti neprizorne, popratne tišine. Također, u dijelovima filma, gdje se neprizorni zvukovi (glazba, dodan glas) iznimno javljaju, odsutnost neprizornih zvukova ne tumači se kao tišina. Samo u onim dijelovima filma gdje je stalno prisutan neki neprizorni zvuk (npr. stalno svira popratna glazba, ili stalno čujemo naratora), naglo prekidanje takvoga zvuka uvodi dojam popratne tišine. Popratnu tišinu najbolje zamjećujemo ako se ona javlja kao neočekivan prekid ograničena trajanja, kao svojevrsni "umetak" tišine i stalno prisutan popratni zvuk. Neprizorna tišina je, zbog svog iznimnog statusa, vrsta stilizacije, koristi se za retoričko naglašavanje.

potpuna tišina (također: žarg. **gluhi zvuk**, **gluhi**; **nadprizorna tišina**) - potpuna odsutnost bilo kakvog prizornog i neprizornog zvuka u zvučnome filmu

DODATNO OBJAŠNJENJE. Potpuna tišina podrazumijeva odsutnost i ambijentalne tišine i bilo kakvog funkcionalnog zvuka u filmu. Naravno, u nijemom filmu koji se danas vrti bez ikakve glazbene pratnje, odsutnost bilo kakvog zvuka nije potpunom tišinom. Potpuna se tišina javlja samo u filmu koji dostatno jasno upućuje da je zvučni film, tj. koji barem u dijelovima ima nekakvog filmskog zvuka. Ona se napadno zamjećuje i - kad je pažljivo upotrebljena - ima osobiti retorički efekt. Kad nije pažljivo upotrebljena tada se zamjećuje kao zvučna rupa:

zvučna rupa (žarg.) - potpuna tišina koja se zamjećuje kao greška, kao nenamjerno ispuštanje da se snadbije neki zvuk na mjestu gdje ga se normalno očekuje, i gdje njegovo izostavljanje nema neku dodatnu retoričku funkciju

DODATNO OBJAŠNJENJE. Do zvučnih rupa može doći ili zbog nepažnje pri montaži i sinkronizaciji, ili zbog kriva proračuna o stilizacijskom djelovanju poptune tišine.

** S obzirom na svoj identitet (prepoznatljiv sklop), filmski zvukovi (kao i nefilmski) imaju slijedeće važne temporalne točke: početak zvuka, kraj zvuka i zvučnu promjenu.*

početak zvuka (također: žarg. **start zvuka**) - onaj je trenutak u kojem počinje zvučanje, tj. u kojem se javlja određen, prepoznatljiv, zvučni sklop (govor, glazba, šum)

kraj zvuka - trenutak u kojem prepoznatljivi zvučni sklop prestaje zvučati

** Kraj zvuka može biti: prekidom zvuka i završetkom zvuka.*

prekid zvuka - onaj kraj zvučanja koji zamjećujemo kao neočekivan prekid još nedovršena zvučnog sklopa (npr. prekid melodije dok još traje, prekid govora usred rečenice, nagao prekid u šumu koji ne može naglo završiti i sl.)

završetak zvuka - onaj kraj zvučanja koji je najavljen završnom strukturom zvučnog sklopa (odjavnim glazbenim rješenjima, završnom intonacijom govora, stišavanjem šuma) i sl.

DODATNO OBJAŠNJENJE. Završetak je tako dio strukture zvučnog sklopa (skladbe, govornog iskaza, vremenski ograničenog šuma), to je odjavni dio zvučnog sklopa, onaj koji "najavljuje kraj zvučanja" i dovodi do njega. Osim unutarnjeg strukturalnog završavanja zvučnoga sklopa, u filmskome zvuku postoji opći način završavanja zvučanja (bez obzira na melodijsku strukturu zvuka), odjavljivanja: utišavanjem zvuka do njegovog nestanka.

zvučna promjena - onaj trenutak u trajanju zvučnoga sklopa u kojem se mijenjaju neke ključne strukturne značajke sklopa (npr. počinje druga tema u glazbi, druga rečenica u govoru, javlja se novi sastojak u šumu, odnosno novi šum u sklopu šumova)

** Zvučne promjene ne moraju biti samo u identitnim odrednicama sklopa, nego i u dodatnoj obradi njegova zvučanja, pa razlikujemo: zvučne naglaske, stišavanje zvuka, pojačavanje zvuka.*

zvučni naglasak - svaka naglija, kontekstualno kontrastna, promjena u tijeku zvuka (bilo naglom pojavom jačeg tona, ili naglim stišavanjem tona, bilo naglo uključenje višeg bilo nižeg tona, pojava tonskog udarca i dr.)

stišavanje zvuka - smanjivanje jačine zvuka uz daljnju njegovu čujnost

DODATNO OBJAŠNJENJE. Stišavanje se postiže bilo stišavajućim sviranjem (piano) i smanjivanjem broja svirajućih instrumenata, ili naprosto stišavanjem volumena zvuka pri obradi.

pojačavanje zvuka - zamjetno povećavanje volumena zvuka

** Promjene se ne događaju samo u tijeku prepoznatljivog zvučnog sklopa, nego se zbivaju i smjenom prepoznatljivo različitih zvukova i zvučnih sklopova, dakle smjenom zvuka. Smjenu zvuka se naziva: zvučnim prijelazom.*

zvučni prijelaz - oblik smjenjivanja jednog prepoznatljivog zvučnog sklopa drugim

DODATNO OBJAŠNJENJE. Zvučni prijelazi mogu biti samo u jednom tipu zvuka, primjerice, između jedne glazbe i druge, između jednih ambijentalnih šumova i drugih na međuscenskom prijelazu, između govora jednog lika i govora drugog lika, ili između rečenice izgovorene u jednom kadru i nastavka te rečenice u drugom kadru i dr. Ali zvučni prijelazi mogu biti između različitih tipova zvuka, primjerice, prelaz s glazbe na ambijentalni šum, s govora na ambijentalni zvuk, s ambijentalnog zvuka na komentatora i tome sl.

* *Zvučni prijelazi mogu biti izvedeni: zvučnim pretapanjem, utišavanjem zvuka, izvlačenjem, naglim zvučnim prijelazom i zvučnim skokom.*

DODATNO OBJAŠNJENJE. Ovo su standardni prijelazi, premda je stvar invencije kako će se zvučni prijelazi ostvariti, osobito između istog tipa zvučnih sklopova. Čini se da je izbor zvučnih prijelaza ograničeniji od izbora slikovnih prijelaza.

zvučno pretapanje - zvučni prijelaz u kojemu se prethodni zvuk postupno utišava do nestanka, a za to se vrijeme, još za trajanja prvog, postupno javlja drugi zvučni sklop dok ne postane jedini

utišavanje (engl. *fade out*) - postupak kojim se prethodni zvučni sklop utišava do potpuna nestanka, da bi se potom odmah uveo novi zvučni sklop.

DODATNO OBJAŠNJENJE. Utišavanje ne podrazumijeva da nakon njega nastupi potpuna tišina: obično se izvuče neki drugi tip zvuka koji onemogućuje pojavu zvučne rupe. Primjerice, ako se utiša glazbu tada se obično zadrži ili istakne podloga ambijentalnog zvuka. Ili, ako se na međusekvencijalnom prijelazu prelazi iz jednog prizora na posve drugi s posve različitim sklopom ambijentalnog zvuka, tada se nužni zvučni skok može ublažiti uvođenjem, kao posrednika preko montažnog prijelaza, popratne glazbe koja neutralizira moguću zvučnu rupu i zvučni skok između jednog i drugog ambijentalnog zvuka.

izvlačenje - uvođenje zvuka njegovim pojačavanjem

nagli zvučni prijelaz - prijelaz u kojem na kraju jednog (završenog) zvučnog sklopa odmah počinje drugi zvučni sklop (bez postupaka ublažavanja, tj. bez zvučnog pretapanja i utišavanja-izvlačenja)

zvučni skok - vrsta naglog zvučnog prijelaza u kojem se prethodni zvučni sklop naglo prekida (zvučni prekid) kako bi odmah počeo novi zvučni sklop

DODATNO OBJAŠNJENJE. Zvučni skok se u pravilu osjeća greškom ili lošim rješenjem, pa ga se izbjegava, premda usustavljen s drugim stilizacijskim postupcima, može postati retoričkim sredstvom. Običnim (i disciplinarno karakterizirajućim) se drži u dokumentarnom i obrazovnom filmu, gdje se tumači posljedicom takvih objektivnih snimalačkih prilika. Zvučnim skokom se, međutim, ne smatra samo zvučni prijelaz već i svaka zvučna promjena - tj. promjena unutar istog zvučnog sklopa - ukoliko je u nekoj svojoj dimenziji ima neprirodan prekid. Primjerice, ako se pri prelasku s kadar na kadar naglo promijeni neka dimenzija punog zvuka na montažnom prijelazu (neko suzvučje, ili intenzitet zvuka, ili struktura ambijentalnog zvuka) tada će se i to osjetiti i nazvati zvučnim skokom.

* *S obzirom na usuglašavanje zvuka i slikovno predočenog prizora razlikuje se: ozvučavanje, zvučno povezivanje, zvukovna podloga, tempiranje, istodobnice, prevlačenje zvuka.*

ozvučavanje filma - ozvučavanje filma podrazumijeva ukupan proces stavljanja zvuka uz sliku

DODATNO OBJAŠNJENJE. Premda označava svako stavljanje zvuka, ozvučavanje - za razliku od podlaganja zvuka, tj. stavljanja zvukovne podloge - ipak podrazumijeva u prvome redu stavljanje glavnoga prizornog zvuka, tj. onog zvuka koji je vezan uz glavno zbivanje u prizoru: govora junaka, glavnih šumova, "igrajuće" prizorne glazbe. Tehnologija naknadnog ozvučavanja naziva se naknadnom sinkronizacijom.

zvučno povezivanje - usaglašavanje raznih tipova filmskih zvukova međusobno i sa slikom

zvukovna podloga (engl. *background sound, background music*) - svaki zvuk koji "popunjava" sliku, odnosno sliku i njen glavni zvuk

DODATNO OBJAŠNJENJE. Postupak stavljanja zvukovne podloge zove se podlaganje zvuka. U pravilu kao zvukovna podloga služe: atmosferski zvuk, atmosferska tišina i popratna glazba. Tehnološki, zvuk se podlaže u procesu montaže (ili žarg. miksa na TV), a naknadna proizvodnje glavnog sinkronog zvuka zove se naknadna sinkronizacija.

tempiranje zvuka (engl. *timing*) - utvrđivanje najboljeg mjesnog povezivanja slike i zvuka

DODATNO OBJAŠNJENJE. Tempiraju se obično istaknuta zvukovna i prizorna mjesta. Tempiranje je osobito važno u vezivanju glazbe i slike, jer tu treba usaglasiti autonomnu melodijsku logiku glazbe s logikom prizornog odvijanja tako da se najbolje moguće podupiru. Traganje za dobro tempiranim povezivanjem osobito je prisutno u animiranom filmu (tempiranje animacijskih i glazbenih naglasaka); zato je izumljen i termin za odviše tempirano vezanu glazbu i zbivanje izvan crtano-filmskog kruga: mikimauziranje (engl. *mickey-mousing*).

sinkrone točke - one orijentacijske, uočljive točke u tijeku slike (u izrezu kadra) i one uočljive točke u strukturi zvuka u kojima se najlakše utvrđuje sinkronitet, te se pomoću njih uspostavlja i ukupni sinkronitet dane slike i danog tona

* *Kako nije uvijek lako pronaći sinkrone točke u slici i zvuku, to se ih se proizvodno trudi unaprijed umjetno osigurati. Kao sredstvo proizvodnje sinkronih točaka služi slika i zvuk klape, pipseri i istodobnice*

klapa (engl. *slate, clapboard*) - ploča s jednim pomičnim dijelom kojim se lupa. Nju se snima na početku ili na kraju kadra, pri tome se lupne a često i izgovori identifikacija kadra. Na ploči su identifikacijske odredbe danoga kadra, a podudaranje slike udarca i zvuka udarca služi kao istodobnica (v.).

pipser - kratak piskav ton na zvučnoj vrpici koji se podudara s posebnom oznakom na slikovnoj vrpici. To je posve umjetna istodobnica koja se uspostavlja i koristi pri montaži, a nalazi se na tzv. slijepoj vrpici (žarg. *blank*) koja prethodi nastupu slike i tona.

istodobnice (engl. *time code*) - odgovarajuće numeričko obilježavanje svake sličice filma i odgovarajućeg mjesta na tonskoj vrpici kako bi se zabilježila sinkronost sličica po sličicu. U pravilu se to čini kompjutorski, premda postoje i drugi načini.

prevlačenje zvuka - zadržavanje prethodnog zvuka i nad drugačijim prizorom od onog u kojem je proizveden; to se u pravilu čini pri prelasku s jednog prizora na drugi montažnim rezom. Prevlačenje zvuka jest, također, i pojava zvuka narednog prizora prije no što je vizualno nastupio montažnim rezom. Prevlačenje podrazumijeva da prizorni zvuk postaje neprizoran nakon montažnog prijelaza, odnosno da se zvuk javlja kao neprizoran kako bi po montažnom prijelazu postao prizorni.

Bibliografija:

Forenbacher, Ivanka, 1987, *Sekretar režije i film*, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, ADU
Geduld, H.M., R. Gottesman, 1973, *An Illustrated Glossary of Film Terms*, New York:
Holt, Reinherdt and Winston Inc.

Gorbman, Claudia, 1987, *Unheard Melodies, Narrative Film Music*, London: BFI
Publishers; Bloomington: Indiana U.P.

Konigsberg, Ira, 1987, *The Complete Film Dictionary*, New York: New American Library

Penney, Edmund F., 1991, *Film and Broadcast Terms*, New York: Facts on File

Peterlić, Ante, ur., 1985, 1990, *Filmska enciklopedija 1-, 2*, Zagreb: Leksikografski zavod
"Miroslav Krleža"